

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.399-411>

УДК: 328:342.511(477)

© Антон Шкуро¹

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ: СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ

У статті досліджується процес формування інституту президентства в Україні, який до сучасного етапу, в політологічному контексті, набув нових форм і продовжує перманентно трансформуватися. Саме така обставина підкреслює унікальність українського президентства та створює нові наукові виклики для ґрунтовного дослідження даної тематики.

В радянський період, тобто ще до прийняття Незалежності України, влада в країні була представлена таким чином, що функції глави держави виконував колегіальний орган – Президія Верховної Ради. Так, згідно статті 2 Конституції УРСР 1978 року вся влада в Україні належить народу і саме він її здійснює через Ради народних депутатів. Тобто народ делегував своє право на управління державою Радам, які мали вигляд єдиної системи представництва, де ради нижчого рівня підпорядковувались радам вищого рівня. У свою чергу всі органи державної влади були підконтрольними та підзвітними Радам. Виходячи з аналізу функціонування тогочасної політичної системи можна стверджувати, що даний політичний організм був закритим та виключав наявність інституту президента.

Особливого значення має те, що практика впровадження такого нововведення, як інститут президентства почала швидко поширюватись серед числа союзних республік ще до моменту їхнього виходу зі складу СРСР. Дослідники сходяться на думці, що причиною такого перебігу стала політична слабкість М. Горбачова, якому варто було

399

¹ Кандидат політичних наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: shkuroanton@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-7271-1894>.

наполягати на існуванні єдиного президента, авторитет якого мав поширюватись на весь Радянський Союз.

Додатковим інструментом для повноцінного введення в дію інституту президента було й вилучення статті 6 з текстів Конституцій, яка передбачала керуючу роль КПРС у суспільстві. В подальшому почали розвиватись ідеї того як створити ідеальну модель президентства – яким мало бути конституційне закріплення президента, в якому обов'язі повноважень мав існувати даний інститут, яким мав би виглядати контроль за діяльністю президента та ін.

Таким чином, перша спроба запровадження президентства ще в Радянському Союзі стала прецедентом для інших республік, серед яких була і Україна.

400
— Ми схильні стверджувати, що введення в Україні, в липні 1991 року, інституту президентства стало важливим етапом у становленні та розвитку української державності. Це було першим кроком у створенні сучасної політичної системи, яка дозволила українському народові мати свого обраного лідера, а політичним інститутам ефективніше реалізовувати державну політику.

Ключові слова: Україна, інститут президентства, політична система, процеси демократизації, вертикаль влади, повноваження органів державної влади, незалежність, президентство.

The Genesis of the Institution of Presidency in Ukraine: Characteristic Features at the Formation Stage

This article explores the formation of the institution of the presidency in Ukraine, a process that has evolved significantly and continues to undergo transformation in the context of political science. The ongoing evolution emphasizes the uniqueness of the Ukrainian presidency and presents new scientific challenges and opportunities for in-depth analysis.

During the Soviet period, prior to Ukraine's independence, state power was exercised by a collegial body, the Presidium of the Verkhovna Rada. According to Article 2 of the 1978 Constitution of the Ukrainian SSR, all power in Ukraine belonged to the people, who exercised it through the Councils of People's Representatives. This system allowed the people to delegate their governance rights to the Councils, which were organized in a unified structure where lower-level councils were subordinate to higher-level ones. Consequently, all state authorities were accountable to these councils. Based on an analysis of the political system's functioning during that period it can be

asserted that the political structure was insular and precluded the establishment of the institution of the presidency.

The practice of introducing the institution of the presidency began to gain traction among the union republics before their secession from the USSR. Scholars agree that this development was partly due to the political weakness of Mikhail Gorbachev, who should have insisted for the establishment of a singular presidency with authority extending across the entire Soviet Union.

A significant milestone in fully introducing the institution of the presidency was the removal of Article 6 from the Constitution, which had previously enshrined the Communist Party's leading role in society. This legislative change paved the way for the conceptualization of an ideal presidential model, addressing issues such as constitutional status, scope of powers, and mechanisms for accountability.

The initial attempt to introduce the institution of the presidency within the Soviet Union set a precedent that other republics, including Ukraine, followed.

The establishment of the institution of the presidency in Ukraine in July 1991 marked a crucial phase in the development of Ukrainian statehood. This move represented a first step towards creating a modern political system, enabling the Ukrainian people to elect their leader and facilitating the implementation of state policies by political institutions more effectively.

Keywords: Ukraine, institution of the presidency, political system, democratization processes, vertical power, powers of public authorities, independence, presidency.

Актуальність теми дослідження. З початку в Україні процесів демократизації в 90-х роках постало актуальне питання трансформації системи державної влади. Адже після років тоталітарного режиму та централізованого управління, українські реалії потребували політико-правових та суспільних змін, а також певного пом'якшення в системі внутрішньополітичної комунікації. Одним з головних і перших кроків у цьому напрямку стало створення інституту президентства в Радянському Союзі від 15 березня 1990 року. На третьому З'їзді народних депутатів була введена посада Президента СРСР. Такий крок мав передбачати ряд нововведень, серед яких: використання принципу поділу влади, формування правової держави, демонтаж командно-адміністративної системи.

Важливо зазначити, що впровадження президентства активно почало імплементуватися в політичні системи радянських Республік та довело свою потребу для розбудови ефективної влади. В таких умовах Україна не була остороною і теж мала ряд політичних амбіцій та успіхів, які постійно набували своїх специфічних форм. Саме заснування поста Президента Української РСР призвело до низки змін у політичній системі України. Але водночас саме президентство привнесло в українську політику ряд особливостей. Відразу після виборів Президента України 1 грудня 1991 року виникли суперечності між гарантом і Верховною Радою України. Все це було пов'язано з розбіжностями у політичних поглядах на управління країною.

Поряд із цим, не менш важливою особливістю у процесі інституціоналізації президентства було нормативне закріплення нововведень, а це ускладнювалося у зв'язку з відсутністю Конституції України, в якій би чітко регламентувались статус і роль Президента.

402
— Незважаючи на складні обставини, які відбувались у політичному житті України в 90-х роках саме президентство стало чи не єдиною радянською практикою, яке знайшло своє місце і набуло нових політичних рис вже в сучасній, незалежній Україні, а також стало неодмінним атрибутом українських політичних традицій. І завдання сучасних дослідників полягає в тому, щоб інститут президентства став досконалим та максимально ефективним механізмом в політичній системі України.

Метою даного дослідження виступає аналіз процесу становлення інституту президентства та визначення його місця і ролі у політичній системі України. Важливим також є окреслення особливостей, які виникали в процесі інституціоналізації президентства. Для досягнення даної мети ми опирались на вирішення таких завдань: проаналізувати наявні наукові доробки, які стосуються процесу становлення президентства в Україні; виявити причини, які спонукали до зародження президентства; - визначити та сформулювати місце і роль посади президента в українській політиці.

Методами дослідження виявились загальнонаукові, такі як аналіз і синтез, а також були використані історичний метод для встановлення взаємозв'язку між подіями які мали вплив на впровадження інституту президентства. Каузальний метод допоміг встановити причинно-наслідковий характер в досліджуваних питаннях. Також були використані сучасні методи політологічних досліджень.

Виклад результатів дослідження. Посада Президента в українській політиці сьогодні має неабияке значення особливо у сфері формування національного курсу та забезпеченні територіальної цілісності. На етапі зародження інституту президентства спостерігались значно інші пріоритети і вони часто зводились до образів «захисника нації» та «лідера з сильною рукою». Варто зазначити, що в процесі інституціоналізації відбувалась боротьба за обсяг повноважень, за вплив на політику, але виклики того часу значно відрізнялись від тих, які спостерігаються сьогодні. Саме тому, з нашого погляду, варто детально дослідити специфічні особливості, які відбувались у період становлення президентства та окреслити можливі обставини, які сприяли трансформаційним перетворенням, що призвели до заснування і подальшого розвитку президентства в Україні.

З числа дослідників, які займались аналізом даної проблематики варто виокремити Д. Белова (Белов Д., 2007), М. Кармазіну (Кармазіна М., 2004), О. Кондратенка (Кондратенко О., 2023), Н. Плахотнюк (Плахотнюк Н., 1999), В. Сухоноса (Сухонос В., 2011), В. Шатіла (Шатіло В., 2005).

403

Детально окреслюючи стан наукових напрацювань в питаннях інституту президентства, слід звернути увагу на доробок М. Кармазіної, яка у своїй статті «Інститут президентства в Україні: стан та перспективи досліджень» аналізує джерельну базу в пошуках наукової істини даної проблематики та ділить її на дві групи – документальні матеріали та публікації різного рівня, які описують аспекти становлення і функціонування президентства (Кармазіна М., 2004, с.123). А у своєму матеріалі «Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть» дослідниця фокусується на тому, що інтерес політологів до інституту президентства активізувався лише у другій половині ХХ ст. після появи праці Р. Нойштадта (Кармазіна М., 2022, с.24). Саме він окреслив президентство під іншим кутом зору з використанням нових методів, оцінюючи акценти щодо ефективності президентських рішень. Згодом, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувався розвиток теоретико-методологічних питань. Це відбулося зокрема за рахунок значної уваги науковців до вивчення неоінституціоналізму та теорії раціонального вибору. Проблемними точками на сьогодні залишаються питання змішаних дефініцій, таких як, напівпрезидентство, напівпрезидентська форма правління оскільки до них важко засто-

сувати загальноприйняті алгоритми досліджень. У цьому напрямку слід виокремити наукову позицію М. Зелінської (Зелінська М., 2010), яка звертає увагу на форму республіканського правління в якій функціонує інститут президентства та зазнає впливу трансформації. Вона також окреслює трансформаційні етапи даного явища, в яких розкриває суть змін всередині політичної системи.

Дослідницький інтерес у питаннях президентства становлять також наукові матеріали Б. Дем'яненка (Дем'яненко Б., 2010), який опирається на висвітлення компаративного аналізу досвідів зарубіжних держав з різними видами республіканської системи правління. Дослідник зауважує, що нові наукові пошуки у напрямку глибшого розкриття президентства допоможуть віднайти можливості ефективного впливу інституту президентства на всю політичну систему.

404
— Розглядаючи інститут президентства в контексті етапізації його розвитку варто зауважити, що більшість періодів мала приналежність до змін пов'язаних з конституційними положеннями. Серед тих, які мали суттєвий вплив на президентство, це власне введення поняття Президент в структуру Основного Закону, а в подальшому зміни редакції Конституції – у 2004-му, 2010-му та 2014-му роках. Проте, дослідники відзначають, що нинішні зміни є наслідками трансформацій політичної системи України, які часто стосуються повноважень Президента України, його впливу та використання ним інструментів впливу на Верховну Раду, а також суттєве відношення до формування виконавчої влади. Таке розмаїття подій у політичному житті України спонукає до аналізу можливих наслідків в майбутньому для українського суспільства.

Досліджуючи генезу інституту президентства вважаємо за доцільне запропонувати своєрідний поділ на доконституційний та постконституційний періоди. Адже саме до 1996 року відбувалась відкрита політична дискусія про те, як має виглядати процес формування законодавчих підвалин президентства, якими формами та обсягами взаємодії повинен володіти новоутворений інститут і т.д. Умовно визначений нами доконституційний період вже на початковій стадії проілюстрував те, наскільки серйозною виявилась боротьба за владу всередині політичної системи.

Постконституційний період (після 1996-го р.) варто охарактеризувати, як етап загострення внутрішньосистемної конкуренції та політичної боротьби за обсяг повноважень, за форму державного

правління. Стан такої конкуренції свідчив про різке зростання інтересу до національної політики, а також бажання політичних акторів донести свою політичну риторичку шляхом впливу на прийняття політичних рішень. Підкреслимо, що Конституція України визначила місце Президента в політичній системі, але не виключила політичних маніпуляцій, які в подальшому відбувались саме навколо ролі Президента та його місця в редакції Основного Закону. Слушно, у цьому контексті, зазначив дослідник Дж. Макгрегор, що саме від обсягу кадрових та політичних повноважень залежить сила президента (Макгрегор Дж., 1994, с.47). А сильний президент в уяві суспільства це завжди стабільність, процвітання і безпека.

Глибинне зацікавлення у даному дослідженні становить доконституційний період адже саме в цей час формувалися підвалини інституту президентства, який проходив своєрідну апробацію в умовах української політики. Про зародження інституту президентства в Україні прийнято говорити починаючи з радянського періоду. На той момент, до 1991 р. в Україні функції глави держави виконував єдиний орган – Президія Верховної Ради. В науковому середовищі поширена думка стверджувати, що така обставина диктувалася ідеєю повновладдя Рад з гострим відкиданням будь-яких принципів розподілу влади. Положення Конституції УРСР, в редакції від 20 квітня 1978 р. твердять про те, що вся влада в Українській РСР належить народові і саме ним здійснюється державна влада через Ради народних депутатів, які є політичною основою УРСР (Конституція (Основний Закон) Української..., 1978). За такого формату влади інститут президентства існувати апіорі не міг оскільки Ради були єдиною системою представницьких органів влади. При цьому існувала політична субординація, де ради нижчого рівня чітко підпорядковувались радам вищого рівня, а всі інші органи державної влади були підзвітні та підконтрольні Радам.

Для конкретизації варто нагадати, що Президія Верховної Ради СРСР в певній частині претендувала на статус глави держави. 25 травня 1989 р. на засіданні з'їзду народних депутатів СРСР було обрано М. Горбачова Головою Верховної Ради СРСР. Від того моменту саме ця посада стала ключовою в Радянському Союзі, яка навіть представляла СРСР на міжнародній арені. Однак єдиною особливістю залишалося те, що Голова Верховної Ради СРСР не мав можливості видавати власних нормативних розпоряджень. За словами до-

слідника В. Сухоноса (Сухонос В., 2011, с.21) обов'язковою ознакою глави держави мала бути якраз його самостійність, яка би виражалась у правотворчій сфері. А в Радянському Союзі укази і постанови міг видавати лише колегіальний орган – Президія Верховної Ради, яка мала таку компетенцію до 1990 р., саме до періоду запровадження в СРСР інституту одноосібного Президента.

406
— Новим етапом в процесі інституціалізації президентства стало засідання Президії Верховної Ради СРСР на якому, 12 лютого 1990 р., підняли питання про впровадження посту Президента СРСР. В подальшому, Президією було прийнято Постанову під назвою «Про склад комісії для підготовки пропозицій, пов'язаних із запровадженням поста Президента СРСР». Ці обставини сприяли формуванню цілої законодавчої бази СРСР, яка регулювала інститут президентства Союзу. Тільки після прийняття Закону 24 вересня 1990 р. Президент став повноцінним главою держави, якого наділили законодавчими повноваженнями і навіть став на чолі виконавчої влади. Так, на 3'їзді народних депутатів таємним голосуванням було обрано Президента СРСР, ним став М. Горбачов. Таким чином Президент фактично перейняв роль керуючої сили суспільства у КПРС. Адже положення про її головну роль були вилучені разом зі ст. 6 в текстах конституцій радянських республік. Така обставина прямо впливала на гармонійне включення інституту президентства в систему державної влади.

В українських реаліях тогочасної політики почали з'являтися ідеї запозичення практики президентства і це пояснювалось тим, що навіть в партійних програмах були згадки про пост президента (Гарань О., 1991, с.98). Наприклад, в програмі Української селянської демократичної партії від 9 червня 1990 р. йшла мова про набуття державного та політичного суверенітету України, а також введення в ній інституту президента. Зі схожими позиціями виступала Народна партія України, яка в своїй Декларації прагнула бачити Україну парламентською республікою з президентом, який обирався на прямих виборах.

Вищезазначені передумови сприяли позитивним перетворенням у політичному житті в Україні, наслідком яких стало те, що 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР проголосила Декларацію про державний суверенітет України. Її положеннями зафіксовано норми, які дали початок конституційному процесу, в яких розвивалася ідея поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Процеси демократизації набирали обертів і вже 5 липня 1991 р. було прийнято Закон УРСР «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції Української РСР». Інститут президентства набув особливого значення з прийняттям Закону «Про Президента» і Закону «Про вибори Президента України» і остаточно затвердився в українській політиці після виборів 1 грудня 1991 р. та обрання Президентом України Л. Кравчука.

Відзначимо, що новоутворення у вигляді інституту президентства в Україні було у політичному стані адаптації, а сама діяльність Президента зазначала впливу від неструктурованого парламенту, який був налаштований досить строкато і навіть вкрай диференційовано – одні за зміни, а інші – проти. Тому, така невизначеність, на думку М. Зелінської, сприяла причинам того, що постать Президента не відповідала повноправному образу представника держави та інтересів народу (Зелінська М., 2010, с.69). Яскравим поясненням цьому була відсутність Конституції, яка би зафіксувала повний перелік повноважень та статус Президента в країні.

Слід зауважити, що в українській політиці потреба в конституційному процесі з'явилася ще у 1992 р., але досягти компромісу в цьому питанні не вдавалось. Знаковим моментом стало підписання, 8 червня 1995 р. Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України під назвою «Про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України» (Конституційний Договір..., 1995). Науковці схильні стверджувати, що документ став наслідком політичної конкуренції між законодавчою та виконавчою гілками влади, але завдяки йому посилювалась роль президента в політичній системі. Останній в свою чергу здобув достатню повноту влади, що стало причиною до загострення конфлікту між президентом, як главою виконавчої влади та іншими гілками влади.

Виходячи з вищезазначеного варто резюмувати, період становлення інституту президентства припав на добу політичної нестабільності, а точніше відбувався за умов трансформації політичної системи України від радянської до сучасної з власним суверенітетом, незалежністю та Конституцією. За період становлення української державності від 90-х років влада в Україні набула окреслених форм в

яких отримали своє місце Президент, та незалежні між собою гілки влади – законодавча, виконавча і судова.

Висновки. Наслідком подій, які відбувались у 90-х роках в українській політиці стало впровадження інституту президентства, який став повноцінним феноменом. Він формувався на основі прикладу, який був запозичений з радянської практики та діяв у тісному взаємозв'язку з політичними процесами, що відбувались в Радянському Союзі, але продовжив своє існування донині. Підкреслимо, що саме після 15 березня 1990 р. було зафіксовано старт формування української державності в новому вигляді, з існуванням інституту президентства. Українська політична система відмовилась від радянських принципів управління, демонтувавши командно-адміністративну систему, та запровадила пост Президента, якого було обрано 1 грудня 1991 р. Одним із визначальних факторів є те, що саме Президент став своєрідним символом демократії для українців, який водночас перебуває під пильним контролем суспільства.

408

Хоч статус Президента вже закріплений в Конституції України та ми можемо констатувати, що в практичній площині існує безліч дискусій, які потребують наукових обґрунтувань з приводу того, як можна збалансувати повноваження Президента, щоб цього було достатньо для ефективного впливу на державну політику та водночас, щоб не відбулось надлишку його повноважень. У цих умовах особливого значення набуває наукове, предметне та об'єктивне дослідження практики інституту президентства.

Загалом, інституціоналізація президентства в Україні відбувалася з проходженням певних етапів, які призводили до змін в системі політичної кон'юнктури та суспільних перетворень. Слід підкреслити, що дані процеси мають перманентний характер і до цього часу. На даний момент, після виборів 2019 року, українське президентство перебуває в черговій хвилі трансформації політичної системи, які раніше не мали аналогів в політичній історії України.

Джерела та література:

1. Гарань О. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій. Київ: МП «Пам'ятки України», 1991. 192 с.
2. Дем'яненко Б.Л. Генезис інституту президентства в Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2010. Вип. 19. С. 24-38.

3. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2010. №1. С. 68-75.

4. Кармазіна М.С. Інститут президентства в Україні: стан та перспективи досліджень. Політичний менеджмент. 2004. №5. С.122-136.

5. Кармазіна М.С. Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть. Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. №3. С. 24-40.

6. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. Політичні дослідження. 2023. №1 (5). С. 87-107.

7. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України, 1995 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text> [Accessed 31.05.2024].

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, 1978 (Верховна Рада Української РСР). Офіційний сайт Верховної Ради України, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09 - Text> [Accessed 30.05.2024].

9. Макгрегор Дж. Інститут президентства в Східній та Центральній Європі. Спостерігач. 1994. №7. С. 46-50.

10. Малишко М.І. Президент України : конституційно-правовий статус. К.: УНА, 2003. 26 с.

11. Москалюк М. Ф. Неформальні практики у функціонуванні інституту президентства України (1991-2014 рр.). Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2019. Вип. 13. С.119-128.

12. Павленко Р. Президент і механізм здійснення державної влади. К., 1995. 30 с.

13. Плахотнюк Н.Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Українська академія держ. управління при Президентові України. К., 1999. 222 с.

14. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.

15. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2005. 18 с.

409

—

References:

1. Haran O. Ukraina bahatopartiina: proqramni dokumenty novykh partii. Kyiv: MP «Pamiatky Ukrainy», 1991. 192 s.

2. Demianenko B.L. Henezys instytutu prezidentstva v Ukraini. Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. K., 2010. Vyp. 19. S. 24-38.

3. Zelinska M. Etapy transformatsii instytutu prezidentstva v Ukraini. Politychnyi menedzhment. 2010. №1. S. 68-75.

4. Karmazina M.S. Instytut prezidentstva v Ukraini: stan ta perspektyvy doslidzhen. Politychnyi menedzhment. 2004. №5. S.122-136.

5. Karmazina M.S. Metodolohichni problemy doslidzhennia instytutu prezidentstva: dosvid zakhidnykh naukovtsiv zlamu stolit. Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika. 2022. №3. S. 24-40.

6. Kondratenko O. Instytut Prezidenta Ukrainy: dynamika sfer kompetentsii. Politychni doslidzhennia. 2023. №1 (5). S. 87-107.

410 — 7. Konstytutsiinyi Dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezidentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii i funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy, 1995 (Verkhovna Rada Ukrainy). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-bp#Text> [Accessed 31.05.2024].

8. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky, 1978 (Verkhovna Rada Ukrainskoi RSR). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> [Accessed 30.05.2024].

9. Makhrehor Dzh. Instytut prezidentstva v Skhidnii ta Tsentralnii Yevropi. Sposterihach. 1994. №7. S. 46-50.

10. Malyshko M.I. Prezident Ukrainy : konstytutsiino-pravovyi status. K.: UNA, 2003. 26 s.

11. Moskaliuk M. F. Neformalni praktyky u funktsionuvanni instytutu prezidentstva Ukrainy (1991-2014 rr.). Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. 2019. Vyp. 13. S.119-128.

12. Pavlenko R. Prezident i mekhanizm zdiisnennia derzhavnoi vlady. K., 1995. 30 s.

13. Plakhotniuk N.H. Instytut prezidentstva v Ukraini: konstytutsiino-pravovyi aspekt : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Ukrainska akademiia derzh. upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. K., 1999. 222 s.

14. Sukhonos V.V. Instytut hlavy derzhavy v konstytutsiinomu pravi : monohrafia. Sumy DVNZ «UABS NBU», 2011. 339 s.

15. Shatilo V.A. Teoretychni problemy instytutu prezidentstva v Ukraini : avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. K., 2005.18 s.